

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПУ ТІНІ ПРОЕКТИВНОЮ МЕТОДИКОЮ «ЛЮДИНА ПІД ДОЩЕМ»

М.О. Огороднійчук

студентка III курсу факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті наведено результати дослідження архетипу Тіні за допомогою методики «Людина під дощем». Розкрито зміст поняття «Тінь», детермінанти і механізми його функціонування. Виділено основні індикатори проявів архетипу Тіні. Наведено дані щодо результатів емпіричного дослідження проявів Тіні в контексті виділених категоріальних одиниць. Обґрунтовано доцільність використання проективної методики «Людина під дощем» для дослідження проявів архетипу Тіні особистості.

Ключові слова: архетип Тіні, психічна енергія, символ.

В статье приведены результаты исследования архетипа Тени с помощью методики «Человек под дождем». Раскрыты содержание понятия «Тень», детерминанты и механизмы его функционирования. Выделены основные индикаторы проявления архетипа Тени. Приведены данные о результатах эмпирического исследования проявления Тени в контексте выделенных категориальных единиц. Обоснована целесообразность использования проективной методики «Человек под дождем» для исследования проявления архетипа Тени личности.

Ключевые слова: архетип Тени, психическая энергия, символ.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасне суспільство визначається як постіндустріальне. Однак бурхливий розвиток науково-технічної революції, характерний для минулої епохи, виступає в якості детермінанти багатьох суспільних явищ сучасності. У цьому процесі дедалі більшу роль відіграє людський фактор. Внутрішній світ окремого індивіда виступає у ролі певної матриці, яка задає вектор розвитку зовнішніх процесів і впливає на усі сфери буття суспільства в цілому, саме тому сьогодні феномен людської психіки стає особливо важливим.

Таким чином, феноменологічна значущість індивідуальності стає дедалі актуальнішою, і тому з боку суспільства з'являються запити щодо можливості пізнання та пояснення внутрішніх психічних процесів особистості та їх співвіднесення із соціальними умовами. Фундаментальною за своїм значенням стала спроба австрійського психолога Карла Густава Юнга пояснити структуру особистості та визначити специфіку функціонування її компонентів. Серед інших феноменів, наведених у рамках цієї теорії, К.Г. Юнг вводить поняття архетипу Тіні особистості. Тінь – це архетипова форма, що складається з матеріалу, пригніченого свідомістю. Згідно з К.Г. Юнгом, поняття «архетип» визначається як структурний елемент людської психіки, прихований у колективному несвідомому, що є спільним для усього людства. Архетипи задають загальну структуру особистості та завжди є наповненими конкретним змістом. Архетипи структурують розуміння особистістю себе, інших та світу загалом; характеризуються амбівалентністю та мають іманентний характер [2]. Зміст Тіні включає ті тенденції, бажання, спогади і досвід, які відсікаються людиною як несумісні з персоною і такі, що суперечать соціальним стандартам та ідеалам. Тінь містить в собі всі негативні тенденції, які людина хоче відкинути, включаючи тваринні інстинкти, а також нерозвинені позитивні й негативні риси [3].

Юнг вважає, що ігнорування або пригнічення Тіні викликає значну концентрацію психічної енергії у сфері підсвідомого, що здатна здійснювати істотний вплив на свідоме життя особистості, а в крайніх випадках – призводити до психопатологій та соматичних порушень [7].

Одним з каталізаторів негативного прояву архетипу Тіні є феномен так званого екзистенціального вакууму. Сучасний темп процесу глобалізації сприяє певному знеціненню та нівелюванню традицій та звичаїв окремих народів. «Дилема сучасної людини, – стверджує Франкл, – полягає в тому, що інстинкти не говорять їй, що вона має робити, а традиція більше не підказує, що їй варто робити» [4]. У такому випадку специфіка прояву архетипу Тіні може мати значне вираження, детерміноване наявністю стійкого психологічного дисбалансу та відсутністю внутрішньої цілісності психічної реальності. Розглядаючи цю проблему, варто згадати дослідження відомого соціолога Р. Чалдіні. У своїх працях він детально розглядав механізм маніпуляції особистістю. Явище Тіні при цьому відіграє ключову роль. Чалдіні відзначає наявність певних невизнаних бажань та якостей характеру, що знаходяться у несвідомому та мають певний «проблемний» характер стосовно особистості [5]. Людина, яка досконало володіє техніками маніпуляції, найчастіше апелює до Тіньових сторін. Прагнучи оминати, не помітити власні «проблемні» якості, «жертва» з легкістю виконує умови та вимоги, які висуває маніпулятор. Також із Тінню можна «познайомитися» завдяки сновидінням, де Тінь проявляється у так званих «тіньових образах». Це – персонажі тієї ж статі, що і сновидець. Вони не завжди наділені якимись явно негативними рисами, але завжди втілюють ті якості, яких бракує сновидцю в його повсякденному житті [6].

У своїх роботах, описуючи характер прояву архетипу Тіні, Юнг зазначає, що при тривалому ігноруванні архетипу компенсаторна енергія підсвідомого здатна значно вплинути на процеси свідомого життя індивіда, що може супроводжуватись такими симптомами, як ознаки депресії, психози та неврози [7].

Для неврозу характерна активізація симптомів за наявності певних фруструючих, психогенних ситуацій [2]. Багатоплановість терміна «невроз» передбачає наявність широкого спектру симптоматики, що диференціюється залежно від специфіки детермінації або особливостей прояву такого процесу.

Таким чином, архетип Тіні потребує детального вивчення. Однак, сьогодні методична база, що передбачає дослідження цього феномену, є невеликою. Актуальним є підбір та емпіричне вивчення існуючих психологічних методик з метою дослідження зазначеного явища. Завданням нашої роботи була адаптація проєктивних методик для вивчення проявів архетипу Тіні у структурі психіки особистості. Осмислення архетипу Тіні дало змогу виділити окремі симптомокомплекси, що виступають у якості результату функціонування цього архетипу на рівні психічного буття особистості. Ці симптомокомплекси описують дезадаптацію, психологічну незахищеність, ендогенно-невротичний комплекс, регулятивно-рефлексивний, симптомокомплекс страху та експресивно-афективний симптомокомплекс. При підході до підбору методичного інструментарію варто розуміти, що використання стандартизованих статистичних методів є малоефективним для дослідження архетипу Тіні, адже при застосуванні такі методи певним чином «задають» вектор вивчення феномену несвідомого, що в свою чергу сприяє викривленню проявів несвідомого та виступає у якості побічної змінної.

Мета статті: представити результати дослідження прояву архетипу Тіні за допомогою проєктивної методики «Людина під дощем».

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для підвищення валідності результатів варто прагнути до вивчення максимально повного спектру спонтанного прояву архетипу Тіні. Тому найбільш прийнятним є використання проєктивної методики.

Проаналізувавши існуючі проєктивні методики, ми обрали методику «Людина під дощем». Методика «Людина під дощем» була розроблена вітчизняними психологами О. Романовою і Т. Ситько. Мета цієї методики – діагностика здатності людини протистояти складним ситуаціям, готовності справлятися з труднощами, захисних механізмів, а також особливостей психічних станів, в яких перебуває досліджуваній. Зазначена методика дозволяє опосередковано дослідити такі симптомокомплекси у структурі психіки особистості:

- 1) симптомокомплекс дезадаптації – пов'язаний з нездатністю особистості протистояти неприємностям, адаптуватись до фруструючих ситуацій, адекватно реагувати на них;
- 2) психологічної незахищеності – відображає відсутність відчуття психологічного захисту, опори в ситуаціях наявності перешкод;
- 3) ендогенно-невротичний – пов'язаний з наявністю внутрішніх травмуючих переживань як наслідку реакції на певні фрустрації, що мали місце в минулому;
- 4) регулятивно-рефлексивний – відображає наявність ускладнень самосприйняття та саморегуляції в ситуації наявності перешкод;
- 5) страху – пов'язаний з комплексом емоційних переживань, що відображають тривожно-фобічні тенденції, викликані відчуттям загрози біологічного чи соціального життя особистості та спрямовані на джерело дійсної чи уявної небезпеки;
- 6) експресивно-афективний – відображає проблемну специфіку вираження афективних проявів у ситуації фрустрації.

Для стандартизації цієї методики на предмет виділення вказаних симптомокомплексів нами було проведено пілотажне дослідження.

Інструкція до виконання методики «Людина під дощем» є досить простою: на чистому аркуші паперу формату А4 досліджуваному пропонується намалювати людину, а потім, на іншому такому ж аркуші – людину під дощем.

Емпіричне дослідження проявів архетипу Тіні за допомогою проєктивної методики було реалізовано на базі молодіжної структури, діяльність якої пов'язана з організацією дозвілля. Вибірка дослідження складалася з 15 досліджуваних віком від 22 до 31 року, з них – 9 чоловіків і 6 жінок. Під час застосування методики велося спостереження. Нами було проаналізовано характерні особливості зображення, специфіка певних символів, властивих тому чи іншому симптомокомплексу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Нами брався до уваги лише другий малюнок, бо саме на ньому відображено специфіку переживань людини в ситуації проблеми, стресу. Юнг вважає, що саме така ситуація фрустрації виявляється потужним джерелом енергії, що виступає каталізатором для прояву внутрішніх психічних потенцій архетипу Тіні [7].

На основі роботи з проєктивними малюнками «Людина під дощем» ми виділили кілька символічних зображень, характер виконання яких розкриватиме проблему наявності зазначених симптомокомплексів. У *табл. 1–6* наведено перелік символічних зображень, специфіка та інтерпретація яких містить характерні ознаки того чи іншого симптомокомплексу.

Таблиця 1

Симптомокомплекс дезадаптації

Характерні символи	Специфіка зображення	Бал
Зображення дощу	Суцільна дощова маса, зображена у темних тонах, що має прямий доступ до зображеної постаті	3
	Дощовий масив, добре промальований, однак не має суцільного покриву, мінімум темних кольорів	2
	Дощовий масив переважно у світлій кольоровій гаммі	1
	Поодинокі дощові краплі світлого кольору або відсутність дощу на малюнку	0

Особливості зображення хмар	Важкі грозові хмари, що мають темний колір, займають значну частину аркуша	3
	Великі хмари, що займають значну частину аркуша, розташовані на відстані одна від одної, переважно світлих кольорів.	2
	Хмари невеликого розміру, переважно світлих кольорів	1
	Відсутність зображення хмар	0
Характер зображення фігури	Високий рівень трансформації фігури: зменшення або збільшення розміру, зміна статі героя; пропуск необхідних деталей; відсутність одягу, поза розгубленості, наляканості	3
	Середній рівень трансформації фігури: зменшення або збільшення розміру; відсутність одягу, поза розгубленості, наляканості	2
	Низький рівень трансформації фігури: зменшення або збільшення розміру зображеної постаті	1
	Відсутність трансформації фігури: зменшення або збільшення розміру, зміна статі героя; відсутність попуску необхідних деталей; наявність необхідного одягу, поза, що свідчить про впевненість, стабільність	0

Таблиця 2

Ендогенно-невротичний симптомокомплекс

Зображення калюжі	Глибока калюжа темного кольору великих розмірів, що оточує зображену постать	3
	Глибока калюжа темного кольору великих розмірів, що знаходиться поряд з зображеною фігурою	2
	Калюжа невеликих розмірів світлого кольору	1
	Маленькі поодинокі калюжі світлого кольору або відсутність зображення калюжі як такої	0
Поза людини (акцент на позицію ніг)	Відсутність нижніх кінцівок; наявність ніг непропорційно маленького розміру з відсутністю необхідних деталей	3
	Ноги непропорційно маленького розміру з відсутністю необхідних деталей або ніг, що слабо промальовані Зображення ніг, що не є відповідним загальній композиції (напрямок, кількість, розмір, спосіб поєднання з корпусом)	2
	Наявність добре промальованих нижніх кінцівок, проте з відсутністю необхідних атрибутів	1
	Наявність добре промальованих нижніх кінцівок, що створюють враження стійкої опори з наявністю усіх необхідних деталей	0
Характер зображення фігури (візуальна незахищеність перед дощем)	Відсутність парасольки, одягу; поза, що свідчить про незахищеність перед зовнішніми впливами, доступність для контакту з дощовими потоками	3
	Відсутність парасольки, одягу, інших атрибутів захисту, проте наявність пози, що демонструє впевненість і рішучість	2
	Наявність парасольки, одягу, інших атрибутів захисту, що є візуально «проникними» для дощових потоків.	1
	Наявність парасольки, одягу, інших атрибутів захисту, що «захищають» зображену фігуру від дощу	0

Таблиця 3

Регулятивно-рефлексивний симптомокомплекс

Зміна розміру фігури	Значний рівень збільшення/зменшення фігури порівняно з малюнком №1	3
	Середній рівень збільшення/зменшення фігури порівняно з малюнком №1	2
	Наявність незначного збільшення/зменшення фігури порівняно з малюнком №1	1
	Відсутність трансформації розміру фігури на обох малюнках	0
Зміна вікової категорії зображуваної людини	Значна трансформація вікової категорії (зображення дитини або особи похилого віку)	3
	Зображення фігури приблизно свого віку проте з додаванням певної кількості років (від 10 до 15)	2
	Зображення постаті власного віку з наявністю атрибутів, що характерні для молодшого чи старшого за неї віку	1
	Зображення постаті власного віку	0

Розміщення фігури на аркуші	Значне зміщення фігури до краю аркуша; зображення фігури спиною до спостерігача	3
	Незначне зміщення фігури до краю аркуша; зображення фігури в профіль	2
	Незначне зміщення фігури до краю аркуша	1
	Позиція фігури на аркуші залишається незмінною на обох малюнках	0

Таблиця 4

Симптомокомплекс страху

Характер зображення очей	Очі великого розміру, широко відкриті, заштриховані або зафарбовані повністю темним кольором	3
	Очі широко відкриті, затемнені	2
	Очі відкриті досить широко, проте мають світлу гамму забарвлення	1
	Розмір очей гармонізує з іншими рисами обличчя, переважають світлі кольори	0
Поза людини	Людина виглядає «розплющеною»: розкинуті в різні сторони кінцівки; широко розставлені ноги. Людина зображена в профіль чи спиною до спостерігача з виразом обличчя, що виражає переляк. Поза наляканості: зображена постать «намагається закритися, відсторонитися від дійсності». Поза з піднятими угору руками, що доповнюється наляканим виразом обличчя	3
	Людина зображена в профіль чи спиною до спостерігача. Поза з піднятими угору руками, що доповнюється спокійним виразом обличчя	2
	Широко розставлені ноги, розкинуті в сторони або підняті вгору руки, що збігається з спокійним, врівноваженим виразом обличчя	1
	Поза спокійної врівноваженої людини, кінцівки гармонійно доповнюють загальну постать	0
Вираз обличчя	Широко розплющені очі темного кольору, підняті вгору брови, заштрихований рот	3
	Широко розплющені очі світлого кольору, підняті брови, губи стулені	2
	Широко розплющені очі світлого кольору брови і рот виражають усмішку	1
	Пропорційно зображені очі, брови і рот виражають усмішку, переважання світлої гами кольорів	0

Таблиця 5

Експресивно-афективний симптомокомплекс

Деталі зображення обличчя: очі	Великі, широко відкриті очі, щільно зафарбовані у темний колір	3
	Великі, широко відкриті очі, з світлою палітрою кольорів	2
	Пропорційно зображені очі з елементами темної фарби	1
	Пропорційно зображені очі з переважанням світлої палітри	0
рот	Широко відкритий рот, без промальовки язика і губ, щільно заштрихований	3
	Широко відкритий рот з промальованими зубами	2
	Заштрихований рот невеликого розміру округлої форми	1
	Чітко промальований рот пропорційної форми	0
<u>Додаткові деталі:</u> Зображення вух/вій/аксесуарів	Зображення вух – акцент на пропорційно великих або малих вухах (виділені жирною лінією), замінені штучними елементами (трубочками, кульками, лініями). Вії – акцент на пропорційно великих або малих (виділені жирною лінією), мають непропорційні розміри, зображення великих вій у героя чоловічої статі. Аксесуари – елементи, що виступають органічно не поєднаними з загальною композицією, непропорційно великі розміри додаткових деталей	3
	Зображення вух – відносно незначна відсутність правильних пропорцій у розмірах. Вії – непропорційного розміру. Аксесуари – непропорційно великі розміри додаткових деталей	2
	Зображення вух – акцент на пропорційно зображених малюнках вух. Вії – дещо непропорційного розміру. Аксесуари - дещо непропорційні розміри додаткових деталей	1
	Зображення вух – пропорційне і схематично правильне. Вії – відповідної довжини і об'єму. Аксесуари – пропорційно та змістовно правильно оформлені або їх відсутність	0

Симптомокомплекс психологічної залежності від батьків (вектор падіння з правого боку свідчить про залежність від батька, зліва – від матері)

Вектор падіння дощу	Вектор падіння дощу під кутом близько 20–30 градусів	3
	Вектор падіння дощу під кутом близько 40–50 градусів	2
	Вектор падіння дощу під кутом близько 50–60 градусів	1
	Вектор падіння дощу наближений до перпендикулярного спрямування до основи аркуша	0
Купол парасольки (залежність від матері)	Непропорційно великий купол, що закриває більшу частину зображеної постаті	3
	Непропорційно великий купол, що закриває третину постаті зображеного героя	2
	Непропорційно великий купол, який, однак, є прозорим для постаті, що знаходиться під ним	1
	Купол пропорційного розміру	0
Ручка парасольки (залежність від батька)	Непропорційно велика, така, що плавно витікає з зображення руки (не має чіткої межі переходу)	3
	Непропорційно велика, однак має чітку межу переходу від руки	2
	Пропорційно правильна за розмірами, однак візуально виділяється (має більш насичений контур, ніж інші деталі малюнка)	1
	Пропорційно правильна, гармонійно вписується у загальне зображення парасольки, не має на собі окремих акцентів	0

При систематизації отриманих даних відповідні символи або їх комбінацію було проранговано за певним баловим показником за шкалою від 0 до 3. При цьому баловий показник 3 відповідав найбільш несприятливій характеристиці ознаки, що свідчила про найвищий ступінь прояву та наявності негативної специфіки стосовно психічного стану особистості.

Щоб отримати кількісні характеристики певного симптомокомплексу, ми співвіднесли зображені на малюнку символи з наведеними у таблиці. Після чого зображенням, що збігаються з табличними даними, присвоюється певний бал (який відповідає рівню вираженості ознаки). Таким чином, максимально можлива кількість балів для кожного симптомокомплексу дорівнює 9: кількість балів 0 – відсутність вираженості ознаки; від 2 до 3 балів – наявність певних тенденцій, потенційний прояв; від 7 до 9 балів – значний рівень вираженості симптомокомплексу.

Рис. 1. Загальний рівень вираженості виділених симптомокомплексів у вибірці

Можна прорангувати виділені симптомокомплекси за рівнем вираженості у вибірці (від найбільшого рівня вираженості до найменшого): 1 – експресивно-афективний, 2 – страху, 3 – дезадаптації, психологічної незахищеності, 4 – ендогенно-невротичний, регулятивно-рефлексивний, психологічної залежності від батьків (див. рис. 1).

Отримані результати дозволяють окремо проаналізувати ступінь вираженості кожного симптомокомплексу в кожного досліджуваного. Для перевірки валідності отриманих даних було застосовано іншу методику, спрямовану на підтвердження або спростування даних, отриманих у першому дослідженні. Було вибрано симптомокомплекси, що часто спостерігаються, а саме симптомокомплекс дезадаптації та психологічної незахищеності. Ми також обрали методику для перевірки стресостійкості та соціальної адаптації американських дослідників Холмса та Прає [1].

Ця методика спрямована на визначення рівня соціальної адаптації особистості та рівня психологічної захищеності в ситуаціях стресу. У методиці досліджуванам пропонується скористатись

тестовим матеріалом, де кожен з досліджуваних набирає певну кількість балів, які свідчать про рівень соціальної адаптації та ступінь психологічної захищеності, стресостійкості.

Так, сума балів від 150 до 199 відповідає високому рівню соціальної адаптації та стресостійкості, 200–299 балів свідчать про пороговий рівень зазначених факторів, кількість балів, що перевищує 30, говорить про низький рівень соціальної адаптації, психологічної захищеності, рівня стресостійкості. Зіставлення даних за двома методиками свідчить про наявність стійкої позитивної кореляції між рівнем вираження симптомокомплексу дезадаптації та психологічної незахищеності.

Для перевірки валідності та уточнення результатів дослідження, їх було проаналізовано за допомогою статистичної обробки. В *табл. 7* наведено результати кореляційного аналізу балових показників досліджуваних за рівнем дезадаптації, що був виявлений за допомогою методики «Людина під дощем», та показників рівня дезадаптації та психологічної незахищеності, що був діагностований за допомогою методики визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге за допомогою коефіцієнту кореляції Спірмена.

Таблиця 7

Результати застосування коефіцієнту кореляції Спірмена

Рівень кореляції		Рівень значущості
За рівнем кореляції між показниками рівня дезадаптації	,785**	0,000
За рівнем кореляції між показниками рівня психологічної незахищеності	,850**	0,001

За результатами статистичного аналізу було встановлено наявність значимого позитивного кореляційного зв'язку між показниками рівня дезадаптації, отриманих за допомогою двох різних методик. Результати свідчать також про високу значущість отриманих результатів стосовно симптомокомплексу психологічної незахищеності. Можна зробити висновок про статистичне підтвердження наявності позитивної кореляції між результатами двох етапів дослідження.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного емпіричного дослідження виявлено прояви архетипу Тіні особистості. Зазначено, що проєктивна методика «Людина під дощем» є найбільш індикативною для прояву архетипу Тіні. Отже, проєктивна методика «Людина під дощем» може бути застосована у якості методичного інструментарію в процесі дослідження проявів архетипу Тіні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. / под. общ. ред. Д.Я. Райгородского. – Самара : ИД «БАХРАХ-М», 2002. – 149 с.
2. Психологический словарь / под. общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Политиздат, 2006. – 324 с.
3. Фейдимен Дж. Теории личности и личностный рост. Часть 4 : Карл Густав Юнг и аналитическая психология / Дж. Фейдимен, Р. Фрейджер. – СПб : Прайм-Еврознак, 2004. – 100 с.
4. Франкл В.Е. Человек в поисках смысла / под общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 308 с.
5. Чалдини Р. Психология влияния. / Р. Чалдини. [4-е изд.]. – СПб., 2003.
6. Юнг К.Г. Символы трансформации / К.Г. Юнг. – М., 1952. – 386 с.
7. Юнг К.Г. Синхрония: акаузальный объединяющий принцип / К.Г. Юнг. – М. : АСТ МОСКВА, 2010. – С. 11–43.

УДК 159.923.2:37.018.46

СПЕЦКУРС-ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Г.О. Печерська

*старший викладач кафедри психології та моніторингових досліджень
Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Сімферополь*

У статті розглядаються методологічні та ключові аспекти навчальної програми спецкурсу-тренінгу з корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: вчитель, професійні ціннісні орієнтації, корекція, спецкурс-тренінг.

В статье рассматриваются методологические и ключевые аспекты учебной программы спецкурса-тренинга по коррекции профессиональных ценностных ориентаций учителей в системе последиplomного педагогического образования.

Ключевые слова: учитель, профессиональные ценностные ориентации, коррекция, спецкурс-тренинг.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аксіологічна підготовка вчителя є однією з актуальних тем сьогодення. Як відзначає В.В. Химинець, професійна діяльність освітян ґрунтується на вже сформованих світогляді, структурах мислення, стереотипах дій, набутих у соціальному і особистому житті, які щоразу негативно впливають на їх